

PEACE (PIS) MODEL ZA PRIBAVLJANJE ISKAZA

Vladimir Šebek¹

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije
Uprava kriminalističke policije

Sažetak: Tokom 1991. godine, engleski *Home Office* je osnovao upravljačku grupu sa zadatkom da istraži i usavrši veštinu obavljanja informativnih razgovora sa svedocima, žrtvama krivičnih dela, a naročito sa osumnjičenima. Rezultat rada ove grupe jeste model za obavljanje informativnih razgovora koji je ponudio efikasniju i etičku alternativu dotadašnjem radu. Taj model, koji ćemo prikazati u ovom radu, postao je poznat kao „PIS“ (eng. PEACE), po akronimu koji čine početna slova pet faza obavljanja informativnih razgovora. Model PEACE je dizajniran za obavljanje informativnih razgovora u svakoj situaciji i sa bilo kojim tipom ispitanika, što ga čini univerzalnim (bez obzira što je kreiran za područje Engleske i Velsa) i svakako korisnim u radu policijskih službenika, naročito onih angažovanih na istraživanju krivičnih dela (kriminalističke policije). Takođe, zbog pristupa ovoj problematici, prikazani model čini strukturu pogodnu i za rad drugih organa, kao što su javni tužioci, sudije, advokati.

Činjenica da je PEACE model u upotrebi već više od dve decenije govori u prilog pozitivnim rezultatima ovog načina rada u obavljanju informativnih razgovora.

Ključne reči: PEACE (PIS) model, informativni razgovor, etički informativni razgovor, faze informativnog razgovora, opšte tehnike ispitivanja.

¹ sebekv@yahoo.com

Uvod

Informativni razgovor je jedna od primarnih policijskih delatnosti, koja ima za cilj dobijanje informacija od svedoka, žrtava i osumnjičenih lica, pa stoga igra značajnu ulogu u većini policijskih istraga. To je mišljenje mnogih – kako pripadnika policije koji praktično sprovode ovu radnju, tako i drugih teoretičara u okviru razvoja kriminalističke teorije, pre svega u delu taktike i metodike obavljanja informativnog razgovora. Svi oni naglašavaju značaj informacija dobijenih od građana, svedoka, žrtava ili osumnjičenih lica. Svakako, razgovori će se razlikovati po svrsi, obimu i sadržaju, ali svi oni imaju isti cilj – da se prikupe tačne i pouzdane informacije.² Međutim, informativni razgovor nije lišen postojanja rizika. Nekada loša praksa može dovesti da ispitivači dobiju loše, pogrešne i nepouz dane informacije, koje u krajnjim slučajevima rezultiraju neostvarenjem pravde.³

Većina policijskih službenika nauče da obavljaju informativne razgovore sa svedocima, žrtvama i osumnjičenima kroz mešavinu intuicije, primere postupanja drugih kolega i praktično iskustvo. Opasnost od toga je očigledna – policijski službenici mogu usvojiti loše navike ili nedostatke takve prakse i tako ostati uskraćeni za vredne informacije. Na kraju, i pokrenuta istraga može biti oštećena, prekinuta ili čak uništena.

Veština vođenja informativnih razgovora nije „dar sa neba“,⁴ već se mora učiti i naučiti. Ako se tome doda i činjenica da je radnja obavljanja informativnih razgovora jedna od najprimenjivanijih u policijskoj praksi, za očekivati je i da su učenje i uvežbavanje ove veštine adekvatno zastupljeni u policijskoj praksi. Nažalost, na našim prostorima to nije slučaj. Zbog te činjenice, pokušaćemo da na ovaj način prikažemo i približimo javnosti savremene metode i modele za obavljanje informativnih razgovora u modernim zemljama, kakav je i *PEACE* model.

Ovaj rad daje istorijski pregled razvoja *PEACE* modela za obavljanje informativnog razgovora, naglašava važnost obavljanja informativnih razgovora i ističe neophodnost razmatranja i promene načina obavljanja informativnih razgovora u našoj zemlji sa predlogom „iskorišćavanja najbolje prakse“ koju pruža model koji ćemo u radu prikazati. Ovo, takođe, može biti od interesa za svakoga ko u svakodnevnom radu obavlja razgovore sa licima (javni tužioci, sudije, advokati i dr.).

2 Tako prema: J. Baldwin, *Police Interview Techniques – establishing truth or proof?* *British Journal of Criminology*, No 33, 1993, str. 325–351. R. Milne; R. Bull, *Investigative Interviewing: psychology and practice*, John Wiley and Sons Ltd: Chichester, 1999. G. Shaw, *Current state of force interview training*, in J. Burbeck, *New ACPO Investigative Interviewing Strategy*, Warwickshire Police, England, 2001.

3 G. H. Gudjonsson, *The Psychology of interrogations and confessions: A handbook*, Chichester, UK (Wiley), 2003.

4 N. Milić, *Policijsko saslušanje osumnjičenog*, Policijska akademija, Beograd, 2006, str. 249.

1. Šta je to *peace* (pis) model?

Još u drugoj polovini prošlog veka prisutna je zabrinutost zbog neadekvatnog ponašanja policije prilikom obavljanja informativnih razgovora i loših ishoda krivičnog postupka u kojima je kao razlog često naveden i loše obavljen informativni razgovor. Rezultat takvih iskaza su informacije koje variraju „od delimično netačnih do potpuno netačnih“.⁵

Sve ovo je dovelo do inicijativa i promena zakonskih propisa u gotovo svim razvijenim zemljama. Tokom 1991. godine, engleski *Home Office* je osnovao upravljačku grupu sa zadatkom da istraži i usavrši veštinu obavljanja informativnih razgovora sa svedocima, žrtvama krivičnih dela, a naročito sa osumnjičenima. Rezultat rada ove grupe bio je model za obavljanje informativnih razgovora koji je ponudio efikasniju i etičku alternativu dotadašnjem radu. Termin „etički informativni razgovor“ osmislio je Erik Šepard (*Eric Shepherd*) da bi opisao pristup razgovoru kojim se izbegavaju mnogi problemi dotadašnjih pristupa.

Model koji je po svom akronimu postao poznat kao „PIS“ (eng. PEACE) predstavlja strukturu koju čini pet faza obavljanja informativnog razgovora. Model PEACE je dizajniran za obavljanje informativnih razgovora u svakoj situaciji i sa bilo kojim tipom ispitanika, što ga čini univerzalnim. Usvajanje PEACE modela u Velikoj Britaniji jeste reakcija na neefikasnost ranijih problematičnih metoda za obavljanje informativnih razgovora i pokušaj da se dizajnira superstruktura obavljanja razgovora kako bi se izbegli mnogi rizici koje ova radnja nosi sa sobom.

Radi najjasnijeg razumevanja predmeta ovog rada, na samom početku ćemo se pozabaviti objašnjavanjem terminologije, jer postoji izvesna razlika između termina koji se upotrebljavaju u Engleskoj i Velsu i terminologije u zakonodavnoj i stručnoj građi Republike Srbije.

Radi jasnoće, u ovom radu ćemo upotrebljavati termin „informativni razgovor“ umesto termina Investigative Interviewing kojim se označava obavljanje razgovora sa svim kategorijama ispitanika u vezi sa predmetnom istragom, bez obzira što se u kriminalističkoj teoriji, ali i pozitivnim zakonskim propisima u našoj zemlji, koriste drugi termini u zavisnosti od statusa lica sa kojima se obavlja razgovor. Međutim, te razlike su samo formalne, dok sadržinski nema razlike – prilikom sprovođenja i jedne i druge radnje ovlašćeno lice će koristiti ista kriminalistička znanja i veštine u cilju dobijanja istinitog i prema zakonu zasnovanog iskaza.

5 E. Shepherd, Ethical interviewing, *Policing*, No. 7(1), str. 48.

2. Principi istražnog intervjuisanja (obavljanja informativnih razgovora)

Prilično je jasno da su u Engleskoj i Velsu pre više od dve decenije prepoznali i usvojili pojam etičkog obavljanja informativnih razgovora. Upravo tada je došlo i do usvajanja osnovnih principa koji daju jasne smernice u radu ispitivača.

„Vreme je da se oni koji su uključeni u istražno intervjuisanje konkretno nauče šta je etičko a šta nemoralno, kao i šta je legalno i šta je izvan toga – nezakonito.“⁶

Home Office je u svom dokumentu usvojio sedam principa u vođenju informativnih razgovora, koji važe za sve tipove ispitanika (svedoke, žrtve i osumnjičene). Ti principi su sledeći:

Tabela 1: Principi za vođenje informativnih razgovora⁷

Svrha	Svrha razgovora se može odrediti kao prikupljanje tačnih i pouzdanih informacija od osumnjičenog, svedoka ili žrtve, s ciljem otkrivanja istinitog činjeničnog stanja o pitanjima koja su pod istragom.
Otvorenost uma	Obavljanju razgovora treba pristupiti otvorenog uma. Ispitivač mora neprestano upoređivati informacije koje prikuplja od ispitivanog sa već postojećim saznanjima koje ima ili koja se mogu osnovano utvrditi.
Korektnost	Pri obavljanju informativnog razgovora sa bilo kojom kategorijom ispitanika, ispitivač se prema njemu mora ophoditi i postupati korektno, u okolnostima karakterističnim za svaki pojedinačni slučaj.
Obaveza i istina	Ispitivač nije u obavezi da prihvati prvi odgovor koji mu se ponudi. Istrajnost i upornost prilikom obavljanja informativnog razgovora ne znači i da je ono i nekorektno.
Pravo na ćutanje	U slučajevima kada osumnjičeni koristi svoje zakonsko pravo da se brani ćutanjem, ispitivač i dalje ima pravo da mu postavlja pitanja.
Ispitivanje	Pri obavljanju razgovora, policijski službenici imaju pravo da postavljaju pitanja u cilju utvrđivanja istine.
Lica iz ranjivih grupa	Lica koja spadaju u ranjive grupacije stanovništva, bilo da su u svojstvu žrtve, svedoka ili osumnjičenog, moraju u svakom trenutku dobijati posebno pažljiv tretman.

Ispravna je sugestija mnogih praktičara iz oblasti vođenja informativnih razgovora, da svaka policijska organizacija treba da poseduje sličnu listu principa, sa kojima će upoznati sve policijske službenike i koji, naravno, moraju

⁶ C. L. Yeschke, *The art of investigative interviewing – a human approach to testimonial evidence*, Butterworth-Heinemann, Boston, 2003, str. 12.

proklamovane principe i razumeti. To će pružiti osnovu za etičko obavljanje razgovora sa svim kategorijama ispitanika, a može dati i upečatljiv doprinos poverenju javnosti u rad policije.

3. Struktura procesa obavljanja informativnih razgovora

Model koji je po svom akronimu postao poznat kao „PIS“ (eng. *PEACE*) predstavlja strukturu koju čini pet faza obavljanja informativnih razgovora.

Dijagram PEACE modela je predstavljen na slici 1.

Slika 1: Faze PEACE modela – tok informativnog razgovora
(interpretacija autora)

Kretanje iz jedne u drugu fazu informativnog razgovora. Dijagram prikazuje faze PEACE modela; punim linijama (strelicama) prikazano je kretanje jedne faze u drugu kao jasan sled date strukture. Međutim, tokom razgovora se može ukazati potreba za ponovnim objašnjavanjem i definisanjem svrhe razgovora, te krute granice između ovih faza ne postoje, a fleksibilnost je neophodna tokom celog procesa. Na primer, tokom faze *zaključivanja razgovora* može se javiti potreba da se ponovo otvori diskusija sa ispitanikom o određenim

7 Home Office Circular 22/1992, *Principles of investigative interviewing*, Home Office: London, 1992. Ovi principi su od tada potvrđeni u drugim dokumentima koji obrađuju pitanja istražnog intervjuisanja, kao što su: National Crime Faculty – NCF, *Investigative interviewing: a practical guide*, Bramshill Training and Development Unit, National Crime Faculty, England, 1996. National Crime Faculty – NCF, *A practical guide to investigative interviewing*, Bramshill: National Crime Faculty and National Police Training, England, 1998. National Crime and Operations Faculty – NCOF, *ACPO Investigative Interview Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England, 2003. Centre for Investigative Skills – CFIS, *Practical guide to investigative interviewing*, Central Police Training and Development Authority, England, June 2004.

temama, odnosno da se ispitanik priseti nekih novih informacija, pa je logično da ćemo se vratiti na fazu *davanja iskaza, pojašnjavanja i osporavanja* (videti isprekidane linije na slici 1).

U materijalima koji se koriste u obuci za vođenje informativnih razgovora ističu se sledeće četiri osnovne veštine koje ispitivači moraju da usvoje:

- 1) sposobnost planiranja i pripremanja za informativni razgovor;
- 2) sposobnost da se uspostavi odnos sa ispitanikom;
- 3) efektivno (aktivno) slušanje;
- 4) efikasno ispitivanje.

Konačnu reč o značaju ovako struktuiranog modela za obavljanje informativnih razgovora, dali su Miln i Bul (Milne and Bull): „Društvo ne može sebi priuštiti da istražno intervjuisanje bude siromašno. Ovo utiče na percepciju ljudi o krivično-pravnom sistemu – kriv ostane neotkriven, nevini bude osuđen, pravda za žrtve je neadekvatna. Loše obavljanje razgovora nije ni od kakve koristi, to je gubljenje vremena, resursa i novca. Niko nije pobednik. Na kraju, građani neće istupiti pred policiju ako nemaju poverenja u kvalitet intervjuisanja i tehnika ispitivača.“⁸

Strategijom za istražno intervjuisanje⁹ predviđeno je obavezno osposobljavanje policijskih službenika za obavljanje informativnih razgovora prema PEACE modelu. Osnovna obuka svih policijskih službenika za preduzimanje informativnih razgovora sa licima sastoji se od pet nivoa.

4. Faze *peace* (pis) modela

PEACE model za obavljanje informativnih razgovora obezbeđuje strukturu koja može da se koristi za sve vrste razgovora i sa svim tipovima ispitanika (svedoci, žrtve ili osumnjičeni). Akronim PEACE označava pet različitih faza u procesu informativnog razgovora. Te faze su sledeće:

- 1) planiranje i priprema (*Planning and Preparation*),
- 2) uključivanje i objašnjavanje (*Engage and Explain*),
- 3) davanje iskaza, pojašnjavanje i osporavanje (*Account, Clarification and Challenge*),
- 4) zaključivanje razgovora (*Closure*),
- 5) evaluacija (*Evaluation*).

⁸ R. Milne, R. Bull, *Investigative Interviewing: psychology and practice*, John Wiley and Sons Ltd: Chichester, England, 1999, str. 191.

⁹ Association of Chief Police Officers – ACPO, *Investigative Interviewing Strategy*, National Crime and Operations Faculty, England, 2003.

4.1 Planiranje i priprema (*Planning and Preparation*)

Malo policijskih službenika ima dovoljnu praksu u obavljanju informativnih razgovora da bi mogli da sprovedu prvoklasne razgovore bez odvajanja vremena da se za njih i pripreme. Naučna i stručna javnost je apsolutno jasna u tome da prvi korak ka efikasnom informativnom razgovoru jeste njegovo planiranje i pripremanje.¹⁰ Shodno prethodnom, možemo slobodno zaključiti da su planiranje i priprema jedna od najvažnijih faza delotvornog obavljanja informativnog razgovora, koju treba obaviti bez obzira na vrstu razgovora, tj. bez obzira s kim se razgovor obavlja (svedok, žrtva ili osumnjičeni). Svaki informativni razgovor koji predstoji, za ispitivača je *tabula rasa* (praznu tablu),¹¹ koja će se jedino adekvatnim pripremanjem razgovora popuniti što većom količinom tačnih, relevantnih i potpunih informacija.

Prema engleskoj centralnoj jedinici za planiranje i trening (*Central Planning and Training Unit – CPTU*),¹² planiranje je „mentalni proces spremanja za informativni razgovor“, a priprema je „uzimanje u obzir potrebe da budu spremni za razgovor, uključujući takve stvari kao što su lokacije, okruženje i administraciju za obavljanje informativnog razgovora“.

Kako tvrde poznavaoци istražnog intervjuisanja, „što više informacija ispitivač ima pre informativnog razgovora, postoji veća verovatnoća da će on/ona imati mogućnosti da održi kontrolu razgovora i da informativni razgovor protiče u pravom smeru... Raspoloživo vreme može da varira, ali vreme koje je uloženo u planiranje i pripremu će znatno poboljšati, kako poverenje i sposobnost ispitivača, a na dugi rok uštedeti vreme“.¹³

Razni autori su skicirali ključne elemente dobrog planiranja, u vidu sledećih stavki:

- kako informativni razgovor može doprineti istrazi (uključujući i razumevanje svrhe razgovora, definisanje ciljeva razgovora i sl.)?
- koje dodatne informacije o incidentu su nam potrebne, uključujući i podatke o licu sa kojim je potrebno obaviti informativni razgovor?
- razumevanje zakona i zakonskih uslova za obavljanje informativnog razgovora;

10 Tako, na primer: P. Hodgston, *A practical guide to successful interviewing*, McGraw-Hill: Maidenhead, 1987; B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004; G. Shaw, Be prepared, *Police Review*, 12, 1996, str. 18–19.

11 V. Šebek, Zapisničko dokumentovanje iskaza osumnjičenog: krivično-procesni i kriminalistički aspekti, *Bezbednost*, br. 1/2010, str. 259.

12 Central Planning and Training Unit – CPTU, *A Guide to Interviewing*, Metropolitan Police, Harrogate, 1992, str. 1.

13 B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004; G. Shaw, Be prepared, *Police Review*, 12, 1996, str. 57.

- razumevanje i uvažavanje „stavki za dokazivanje“;
- priprema taktike i mehanike za obavljanje informativnih razgovora (taktika obavljanja razgovora, logistika, mesto razgovora, oprema, raspored sedenja i dr.).

4.1.1 Kako ovaj razgovor može doprineti istrazi?

Planiranje i priprema za razgovor pružaju mogućnost da se revidira istraga, utvrde koji dokazi su na raspolaganju i definiše cilj koji želimo postići informativnim razgovorom.

Prilikom pripreme razgovora moraju se imati u vidu potrebe same istrage. Treba razmotriti kako dokazi, prikupljeni tokom datog informativnog razgovora, mogu pomoći pri utvrđivanju šta je istina u slučaju koji istražujemo. Sledeća pitanja treba uzeti u razmatranje:

- sa kojim osobama treba obaviti razgovor i po kom redosledu?
- zašto nam je određen iskaz ispitanika toliko važan?
- koje informacije treba prikupiti?
- da li razgovor treba obaviti sada, ili kada se dobiju više informacija o okolnostima u vezi sa krivičnim delom?

4.1.2 Koje dodatne informacije o incidentu su nam potrebne, uključujući i podatke o licu sa kojim je potrebno obaviti informativni razgovor?

Sve relevantne informacije o incidentu potrebne su kako bi se ispitivači pravilno pripremili za razgovor. To se pre svega može utvrditi analizom spisa samog događaja. Ako se ispitivač dobro upoznao sa svim relevantnim informacijama o incidentu, na ispitanika će ostaviti utisak da „sve zna“.

Sem toga, odlazak na lice mesta može pomoći u planiranju i pripremi za obavljanje informativnog razgovora, posebno ukoliko ispitivač nije upoznat sa mestom događaja. U slučajevima koji to zahtevaju, potrebno je obezbediti fotografije ili skice lica mesta (ponekad i video-zapis). One će pomoći ispitivaču i drugim policijskim službenicima da se orijentišu u odnosu na lice mesta, a mogu biti potrebne i za preispitivanje iskaza ispitanika.

U fazi planiranja i pripreme, posebnu pažnju treba posvetiti samom ispitaniku. To podrazumeva da se pribave i prouče neophodne informacije o datoj osobi.

Upoznavanje sa informacijama o ličnosti lica sa kojim treba obaviti informativni razgovor neophodno je iz sledećih razloga: da bi se s tim licem lakše uspostavio kontakt, da bi se procenio i razumeo njegov odnos sa drugim učesnicima u incidentu, da bi se ustanovili određeni motivi, da bi se pravilno

izabrala taktika obavljanja informativnog razgovora i da bi se eventualno predvideo (procenio) nivo njegove kooperativnosti.

Neke od tih informacija, koje će pomoći u uspostavljanju odnosa između ispitivača i ispitanika, odnose se na sledeće informacije o ispitaniku: starosno doba, pol, porodična situacija, kulturološki aspekti, obrazovanje i intelektualna sposobnost, fizičko i mentalno zdravlje, prethodni kontakti sa policijom i dr.

4.1.3 Razumevanje i uvažavanje „stavki za dokazivanje“

Za sve informativne razgovore važno je znanje o stavkama koje su neophodne da bi se dokazalo krivično delo (ili krivična dela) koje je predmet razgovora. Potreba da se ove stavke obrade ne treba da dominira razgovorom ni da kontroliše tok (priliv) informacija. Stoga je važno podstaknuti ispitanika da pruži potpun opis događaja pre postavljanja pitanja koja su važna za dokazivanje krivičnog dela.

U okviru planiranja i pripreme treba jasno identifikovati sva potencijalna krivična dela koja se istražuju. Glavne oblasti koje je potrebno uzeti u razmatranje su: 1) namera (*mens rea*) – šta je osumnjičeni imao na umu u to vreme? zašto je počinio krivično delo? 2) delo (*actus reus*) – koje je krivično delo počinjeno? i 3) način izvršenja (*modus operandi*) – kako je krivično delo počinjeno?

4.1.4 Priprema strategije, taktike i praktične pripreme za obavljanje informativnih razgovora

Izbor odgovarajuće strategije za obavljanje informativnog razgovora zasniva se na povezanosti znanja, sposobnosti, veština i ostalih osobina ličnosti lica koje obavlja informativni razgovor (ispitivač), sa saznanjima o ličnosti osobe sa kojom se razgovor obavlja (ispitanik) i misaonim predviđanjem njegovog eventualnog ponašanja.

U okviru svake strategije obavljanja informativnog razgovora, može se odabrati različita taktika. Stoga, taktiku obavljanja informativnog razgovora možemo definisati kao izbor najcelishodnijeg, najracionalnijeg i najefikasnijeg načina delovanja na osumnjičenog, u okviru određene strategije, a sve u cilju otkrivanja istinitog činjeničnog stanja o pitanjima koja su pod istragom.

Pored navedenog, praktične pripreme su važan deo u fazi planiranja i pripreme informativnog razgovora. Neki od najznačajnijih faktora koje treba uzeti u obzir jesu: mesto, ispitivači, vreme i oprema.

Mesto informativnog razgovora. Mesto predstavlja jedan od osnovnih preduslova koji u velikoj meri može uticati na ishod informativnog razgovora. Značajno je navesti i izvesnu debatu u naučnim i stručnim krugovima o

pozicioniranju nameštaja u prostoriji za informativne razgovore. U ovom pregledu modela nema dovoljno prostora da odemo u detalje o različitim stavovima, dovoljno je reći da nema jasnog konsenzusa o praksi. Međutim, moramo pomenuti najuticajniiji stav u pogledu rasporeda sedenja – savet iz literature je da se teži najudobnijem razgovoru, u kojem su ispitivač i ispitivani smešteni pod uglom od 90%, odnosno u poziciji „deset do dva“.

Ispitivači i njihove uloge. Iako je široko rasprostranjeno praktično mišljenje da se kvalitetan iskaz lica dobija u razgovoru koji vodi jedan ispitivač (tzv. bez prisustva publike), ne smemo zanemariti mogućnost da informativni razgovor vode dva policijska službenika. Ovakva situacija donosi realne prednosti i tada je veoma važno da oni zajedno rade na planiranju i pripremi informativnog razgovora. Takvom temeljnom pripremom će se izbeći mogućnost da drugi ispitivač ometa ili prekine planirane tišine ili pauze između pitanja.

Vreme za obavljanje informativnog razgovora. Za svaki informativni razgovor treba odvojiti dovoljno vremena. Naravno, zakonske obaveze i raspoloživost prostorija za obavljanje razgovora utiće na informativni razgovor. Kada planiramo informativne razgovore, ako okolnosti to dozvoljavaju, treba voditi računa i o obavezama ispitnika (kao što su njihov posao ili privatne obaveze).

Oprema. Pre obavljanja informativnog razgovora treba proveriti da li su dostupni svi neophodni obrasci i oprema, ali i unapred proveriti da li oprema funkcioniše.

4.1.5 Sačinjavanje pisanog plana za obavljanje informativnog razgovora

Plan za obavljanje informativnog razgovora u pisanom obliku obuhvata cilj ili ciljeve razgovora i daje osnovu za pitanja koja treba postaviti tokom razgovora. Pisani plan predstavlja efektivan instrument koji će ispitivaču pružiti sigurnost i fleksibilnost u profesionalnom i efektivnom vođenju informativnog razgovora. U tom smislu, prilikom izrade plana, treba u obzir uzeti sledeće elemente: opseg tema koje treba obraditi, neophodne činjenice koje treba utvrditi za krivično delo pod istragom, prikazivanje materijalnih dokaza, kao i sva druga pitanja koja će koristiti ispitivaču u procesu razgovora. Svakako, plan ne treba da isključivo vodi ispitivača kroz razgovor, s obzirom da se i druge teme mogu naknadno uključiti u razgovor (npr. ako ispitnik bude davao nove informacije koje zahtevaju dodatna razjašnjavanja).

Pisani plan je višestruko koristan, on pruža mogućnost da se prati koje su teme obrađene, a koje tek treba obraditi, da se identifikuju oblasti u kojima je iskaz ispitnika u suprotnosti sa onim što je već poznato ili sa onim na šta ukazuju drugi dokazi, da se identifikuju nove informacije i sva ostala pitanja koja nisu obrađena.

Pisani plan može imati više formi, ali je najbolje da se ispitivaču ostavi mogućnost da sam, shodno svojim rutinama, izradi pisani plan koji će mu pružiti sve potrebne informacije i omogućiti da se najbolje snalazi u realizaciji.

4.2 Uključivanje i objašnjavanje (*Engage and Explain*)

Uključivanje i objašnjavanje predstavljaju prvi deo informativnog razgovora, koji je ujedno i ključan za uspeh razgovora. Ispitivači moraju biti svesti na informativni razgovor u policiji može biti traumatično iskustvo za većinu ljudi, te da je ispitanicima potrebno „zagrevanje“ kako bi se razgovor i obavio. Definitivno da ispitivači ne moraju biti „prijatelji“ sa ispitanicima, međutim, potrebno je da sa njima uspostave kooperativan i opuštajući odnos koji treba da održavaju kroz ceo razgovor.¹⁴

Uključivanje je prvi korak u podsticanju na razgovor. *Objašnjavanje* se koristi zato što je neophodno da ispitanik razume svrhu razgovora.

Tabela 2 rezimira ključne korake ka uspešnoj realizaciji faze uključivanja i objašnjavanja.

Tabela 2: *Važni koraci ka uspešnom realizovanju faza uključivanja i objašnjavanja*¹⁵

<i>Ostavljanje prvog utiska od početka</i>	Ispitivači treba da budu svesni stare izreke: „Više muva ćemo uhvatiti sa šećerom, nego sa sirćetom“. Ljubaznost, učtivost i razumevanje ništa ne koštaju, ali mogu značajno doprineti uspešnom informativnom razgovoru.
<i>Tretiranje ispitanika kao individue</i>	Ispitivači koji posvete vreme individualnim potrebama i brigama ispitanika i preduzmu korake za njihovo rešavanje biće mnogo češće uspešni u razgovorima od onih koji to ne urade ili odluče da ih zanemare.
<i>Razumevanje osećanja koje ima ispitanik</i>	Ispitivač treba da znacima empatije pokaže razumevanje za osećanja ispitanika, ali zadržavajući objektivni stav.
<i>Objasniti razlog obavljanja razgovora</i>	Ispitivač treba da naglasi značaj znanja ispitanika kako bi on identifikovao svoju ključnu ulogu u istrazi i ceni ono što se od njega zahteva.
<i>Objasniti postupak i procedure razgovora</i>	Ispitanik treba da razume rutine postupka i da prihvati da ih mora poštovati kako bi najbolje iskoristio svoje informacije. Takvo razumevanje može da doprinese davanju informacija visokog kvaliteta.
<i>Opisati pregled toka informativnog razgovora</i>	Ispitivač treba da objasni ispitaniku: da će biti pozvan da da slobodan iskaz, svojim rečima, i da će ispitivač nastojati da taj iskaz razjasni postavljanjem pitanja; da će nakon toga biti pozvan da se izjasni o pojedinim stvarima koje nisu pokrivene iskazom i da ih adekvatno objasni; da će ispitivač usmeno rezimirati njegov iskaz i proveriti da li ga ispravno tumači.

¹⁴ B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004.

¹⁵ *Ibid.*, str. 15–19.

Zbog značaja faze uključivanja i objašnjavanja, materijali za obuku ispitivača za obavljanje informativnih razgovora podstiču policijske službenike da odvoje dovoljno vremena za ovu fazu razgovora. To je vreme u kojem treba da razmotre sledeće: da se brinu za dobrobit ispitanika (npr. da li žele vodu, da li imaju potrebu za toaletom i sl.); da pitaju ispitanika kako želi da ga oslovljavaju (imenom, prezimenom, nadimkom); da, na primer, provere koliko im je vremena trebalo (da dođu ili da nađu parking mesto); da daju uverenje ispitaniku da je njihova nervoza zbog predstojećeg procesa razgovora i sl.,¹⁶

Prilikom uspostavljanja odnosa sa ispitanikom, mogu se uzeti u obzir sledeći gestovi, koji su interpretirani kroz strukturu akronima SOFTENS i predstavljeni u tabeli 3.

Tabela 3: Gestovi za uspešno uspostavljanje odnosa sa ispitanikom SOFTENS¹⁷

S	Znaci iskrenosti (e. Signs of sincerity)	Osmeh pokazuje da ste prijemčivi i iskreni. Odgovarajući izraz lica pokazuje da razumete nečiju situaciju, npr. izgledate zabrinuto.
O	Otvoren položaj tela (eng. Open Posture)	Držite ruke podalje od usta i nemojte ih prekrštati. Ako sedite, smestite se udobno (ne budite zavaljeni), nemojte biti ni suviše uspravljeni. Najbolje je da jedno od drugog budete na odgovarajućem udaljenosti: - ako stojite, rastojanje treba da bude 1m/1,20 m; - ako sedite, rastojanje treba da bude 1m/1,20 m između vaših i kolena sagovornika.
F	Naginjanje ka napred (eng. Forward lean)	Blago naginjanje ka napred znači da ste zainteresovani, da slušate i da želite da sagovornik nastavi da priča. Ako se nagnete još više napred u kritičnim trenucima, to ukazuje na pokazivanje razumevanja, npr. kada sagovornik otkriva osećanja.
T	Dodir (eng. Touch)	Rukovanje prilikom dolaska i odlaska. Simbolično dodirivanje, npr. podizanje ruke i dodirivanje nečijeg ramena (ne druge vrste fizičkog dodira, pošto se mogu protumačiti kao neodgovarajući, neželjeni dodiri i dovesti do pritužbi).
E	Vizuelni kontakt (eng. Eye contact)	Gledajte pravo u drugu osobu. Održavajte maksimalno vizuelni kontakt, ali ne piljite. Vizuelni kontakt ukazuje na sledeće: - slušam; - posvećujem pažnju; - zainteresovan sam; - druga osoba bi trebalo da nastavi da priča.
N	Klimanje glavom (eng. Nods)	Potvrđivanje gestikulacijom ključnih ideja koje sagovornik iznosi ukazuje na sledeće: - pratite ono što se govori; - razumete ono što je rečeno/poziciju osobe sa kojom razgovarate.
S	Zvuci podrške i tišina (eng. Supportive sounds and silence)	Podstaknite sagovornika da govori – i da nastavi da govori – tako što ćete: - koristiti reči podrške, npr. <i>Shvatam da je teško</i> ; - koristiti zvuke podrške, npr. <i>a-ha, mhm</i> ; - samo slušati, umesto da govorite – pravljenje dugih pauza, tj. tišina.

¹⁶ Central Planning and Training Unit – CPTU, *A Guide to Interviewing*, Metropolitan Police, Harrogate, 1992.

¹⁷ Izvor: E. Shepherd, *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach*, Oxford University Press, New York, 2007.

Kada ispitivači pravilno započnu uspostavljanje odnosa sa ispitanikom, stvara se osnova za objašnjenje svrhe razgovora. Taj postupak se sastoji od tri glavna dela.

Razlog/razlozi za obavljanje informativnog razgovora. Ispitanik treba da zna razlog zbog kojeg se vodi informativni razgovor, te je pogrešno da se pretpostavlja da ispitanik to zna, a da se to nije sa njim proverilo. Za mnoge, to je prvo iskustvo sa policijom, te je stoga važno da im je u potpunosti jasno šta se od njih očekuje. Kako s pravom ističu inostrani autori, *ispitivači ne treba da pretpostavljaju da ispitanik poznaje policijske postupke i krivičnopravni sistem!*

Ovo se posebno odnosi na obavezu predočavanja osumnjičenom njegovih prava i proceduralnih zahteva. Tako, postoji određeni broj zakonskih odredbi koje se moraju ispuniti kako bi osumnjičeni bio upoznat sa razlogom za obavljanje razgovora i bio svestan svojih prava.

Rutina koja će se pratiti tokom razgovora. Za razliku od ispitivača, koji u svom poslu svakodnevno obavljanja informativne razgovore, mnogim ispitanicima je to nepoznato. Zbog toga je korisno objasniti te rutine na samom početku, a u te rutine mogu spadati: predstavljanje svih prisutnih lica i objašnjavanje njihovih uloge; objašnjavanje ispitaniku ko će i kako voditi zapisnik ili na drugi način beležiti izjavu; objašnjavanje prikazivanja materijalnih dokaza; objašnjavanje formalnosti pisanja datog iskaza; objašnjavanje (eventualno) potrebe za audio-video beleženjem informativnog razgovora i dr.

Opšti pregled toka razgovora. Ispitivač treba da uspostavi određena osnovna pravila; na primer, treba da (između ostalog) saopšti ispitaniku: da je primarni cilj da se ustanovi istina o događaju koji je pod istragom; da je važno da ispitanik kaže sve što zna, bez izostavljanja informacija za koje misli da su nevažne; da treba da se izrazi na svoj način (takođe, da ispriča ceo događaj onako kako ga je on razumeo); da kaže što više detalja; da ne treba da izmišlja ili pravi sopstvenu konstrukciju odgovora da bi zadovoljio interes ispitivača ili bilo koga drugog; da će informativni razgovor možda biti naporan, ali da upravo on poseduje informacije koje treba da saopšti ispitivaču; da slobodno ukaže na problem ukoliko ispitivač: postavi pitanje koje on ne razume, postavi pitanje na koje on ne zna odgovor, izjavi da mu nije jasno šta je ispitanik rekao i sl.; da po datoj izjavi može postaviti pitanja kako bi razjasnio sporne činjenice, i dr.¹⁸

Faza uključivanja i objašnjavanja, pored ključne uloge u procesu vođenja informativnog razgovora, takođe omogućava ispitivaču da pravilno proceni mogućnosti ispitanika u komunikaciji i modifikuje svoj rečnik, strukturu pitanja i dužine rečenica itd., da bi se prilagodio osobinama sagovornika.

Ova faza, svakako, nije jednostavna za primenu, s obzirom na različite kategorije i osobine ličnosti sa kojima se razgovara. Nekada će to biti

¹⁸ Tako prema: National Crime and Operations Faculty – NCOF, *Investigative Interviewing Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England.

jednostavan, a nekada veoma složen postupak (na primer, kada ispitanik „vrda“, vara, ne žele da daju informacije ili se ponašaju otvoreno neprijateljski). Takođe, pored sadržine verbalnog iskaza ispitanika, ispitivač istovremeno treba da posmatra i simptomatsku sliku ispitivanog, koja predstavlja korisnu dopunu verbalnog iskaza (Milić, 2005: 266). Ipak, sve su to situacije koje se mogu rešiti bolje ako se ispitivač potruži da se prema ispitaniku ophodi profesionalno, sa ljubaznošću i poštovanjem.

4.3 Davanje iskaza, pojašnjavanje i osporavanje (*Account, Clarification and Challenge*)

Nakon što smo sa ispitanikom uspostavili pravilan odnos, tj. *uključili ga u razgovor i objasnili* mu svrhu razgovora i ono što se od njega očekuje, sledi deo u kojem je potrebno od ispitanika dobiti što potpuniji iskaz.

Postoji izvestan broj suštinskih procesa kroz koje je potrebno proći kako bi smo dobili tačan i pouzdan iskaz. Shodno prikazanom modelu, ti procesi su sledeći:

- dobijanje iskaza bez prekidanja;
- proširivanje i razjašnjavanje ispitanikovog iskaza;
- kada je to potrebno, osporavanje iskaza ispitanika.

Kao što smo naglasili, svrha informativnog razgovora jeste da se dođe do istine (tačnih i pouzdanih informacija) o događaju koji se istražuje. Da bi u tome bili uspešni, ispitivači treba da budu posvećeni svojoj ulozi.

U ovom delu razgovora fokus je na tome da uvidimo da li svedok, žrtva ili osumnjičeni pokazuju spremnost za saradnju ili ne. Upravo ta činjenica je odlučna u izboru tehnike koju ćemo primeniti za razgovor. Osnovna struktura PEACE modela za obavljanje informativnih razgovora sadrži dve tehnike, odnosno modela razgovora:

- 1) Model slobodnog prisećanja (*Free Recall Interview Model*);
- 2) Model usmerene komunikacije (*Conversation Management Model*).

4.3.1 Model slobodnog prisećanja (Free Recall Interview Model)

U većini situacija će ispitanici (naročito svedoci i žrtve) biti voljni da sarađuju sa policijom. Upravo u tim situacijama, ispitanicima neće predstavljati problem da daju slobodan iskaz pred policijom.

U takvim slučajevima, ispitanici žele da pruže korisne informacije. Međutim, pored volje za saradnjom, često se dešava da ispitanik treba da se priseti događaja koji se desio danima, nedeljama, mesecima, pa čak i godinama unazad. S tim

u vezi, nije lako prisetiti se tačnih detalja. U tim situacijama, potrebno je da ispitaniku damo dovoljno vremena da se usredsredi i, ukoliko je spreman da se potruži, pomognemo mu da se priseti više detalja o događaju. Takav metod se naziva *rekonstrukcija događaja*. Da bi se ispitaniku pomoglo u tome, korisne su određene izjave koje će podstaći i aktivirati uskladištenu memoriju. Ovo su primeri nekih izjava koje se koriste za rekonstrukciju događaja: prisetite se šta ste tada radili; prisetite se šta se dešavalo; usredsredite se na ono što ste videli; koncentrišite se na to s kim ste bili; prisetite se šta ste sve čuli; usredsredite se na to šta je sve bilo izrečeno; prisetite se kako ste se osećali i sl.

Davanje početnog iskaza bez prekidanja. Pošto su ispitivači prethodno napravili plan i pripremili se za razgovor, uspostavili pravilan odnos sa ispitanikom i objasnili mu ulogu i svrhu razgovora, od njega će se najpre zatražiti da dâ iskaz o svemu što zna u vezi sa događajem koji se istražuje. Ovakav pristup ima niz prednosti, kao što je činjenica da će se tako saznati ispitanikova verzija događaja. Ispitaniku se obavezno mora dati dovoljno vremena i mora mu se naglasiti da slobodno govori. U tom delu, pored aktivnog slušanja, ispitivači treba da prave sebi beleške o delovima ispitanikovog iskaza za koje će im trebati detaljniji opisi. Postoji mala verovatnoća da će se ispitanik u svom prvom iskazu setiti svega što zna o konkretnom događaju. Zbog toga ispitivač treba da podstiče ispitanika da se više puta i što detaljnije priseti detalja vezanih za predmet istrage.

Postavljanje pitanja ispitaniku. Formulisanje prvog pitanja u fazi davanja iskaza od vitalnog je značaja za dobijanje iskaza. Zbog toga je potrebno da se u prvom zahtevu za iskazom ispitaniku postave *otvorena pitanja*, jer će se tako podstaći da pruži potpuniji odgovor.¹⁹

Otvorena pitanja su ona koja ne prejudiciraju odgovor ni na koji način i daju najbolje rezultate u prikupljanju informacija. Trening materijali za obuku u Engleskoj i Velsu preporučuju upotrebu *TED strukture* za otvorena pitanja (*Tell me..., I'd like you to Explain..., Can you Describe...*). Prevedeno, ovakva pitanja počinju frazama kao što su: *recite mi, objasnite mi, opišite*.

¹⁹ Pored *otvorenih*, u praksi se najčešće koriste zatvorena pitanja, pitanja sa ograničenim izborom, višestruka pitanja, ali i sporna – sugestivna pitanja. *Zatvorena pitanja* su ona na koja postoji ograničen broj mogućih odgovora (na primer: *Ko je to rekao?*). *Pitanja sa ograničenim izborom* su ona kojima se ograničava potencijalni odgovor (na primer: *Da li je on na sebi imao plavu ili crvenu košulju?*). *Višestruka pitanja* podrazumevaju da ispitanik postavi nekoliko pitanja istovremeno (na primer: *Gde je bio on, šta je imao na sebi, sa kim je bio u društvu i šta je radio?*). *Sugestivna pitanja*, kao što im i samo ime kaže, sugerišu ispitaniku odgovor. Ova pitanja su kod nas Zakonikom o krivičnom postupku zabranjena (na primer: *Jeste li videli nož?* – pored toga što je to zatvoreno pitanje i ograničava odgovor sa DA ili NE, njime se podrazumeva da je nož bio prisutan u događaju i da je možda rana naneta nožem). Više o dozvoljenim i sugestivnim pitanjima, videti u: B. Simonović, *Kriminalistika – treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni Fakultet u Kragujevcu, 2012, str. 156–163.

Nakon otvorenih pitanja, treba preći na postavljanje konkretnih pitanja. Ona imaju za cilj dobijanje dodatnih informacija ili pojašnjenja informacija koje je ispitanik već dao. Većina ovih pitanja uglavnom počinje sa pet upitnih reči: ko, šta, kada, gde i zašto. Ona su takođe poznata i kao „pet novinarskih pitanja“.

Napominjemo da su na našim prostorima u kriminalističkoj taktici usvojena osnovna „zlatna pitanja kriminalistike“, a uglavnom vezana za fazu rasvetljavanja, razjašnjavanja i presuđivanja. Ova pitanja obrađuju obe strane problema – subjektivnu i objektivnu. U objektivnu stranu spadaju pitanja: šta (šta se desilo)? gde (gde se desilo)? kako (kako se desilo)? čime (čime je izvršeno)? Pitanja koja se odnose na subjektivnu stranu razjašnjavanja dela su: s kim (s kim je izvršeno)? zašto (zašto je izvršeno)? nad kim (nad kim je izvršeno)? i ko (ko je izvršilac)?

Mnogi teoretičari, ali i praktičari, nude savete za to na koji način ispitivati lice. U literaturi se mogu pronaći neka od primenljivih pravila, te smo za potrebe ovog rada nekoliko njih ilustrovali u tabeli 4.

Tabela 4: Osnovna pravila u vezi sa postavljanjem pitanja (ispitivanja) lica²⁰

Rečnik	Jezik koji se koristi treba da bude jednostavan, jasan i bez žargona, tako da svi ispitanici razumeju njegovo značenje.
Relevantnost	Svako pitanje mora da ima svrhu i da se ne koristi samo za popunjavanje vremena. Uz dobru pripremu i pažljivo slušanje svega što je rečeno od ispitanika, eliminisaće se ponavljanje razgovora.
Tempo	Ispitaniku se mora omogućiti dovoljno vremena da razume pitanje, razmisli o svom znanju o tom pitanju, formuliše svoj odgovor i isporuči ga.
Prekidi	Ispitivači moraju da nauče da suzbiju negativnu tendenciju ka prekidanju ispitanika u izjavi, jer će time prekinuti tok misli ispitanika i zaustaviti priliv potencijalno važnih informacija.
Kontrola	Ako u svom iskazu ispitanik odluta sa osnovne teme, ispitivač treba profesionalno, ali taktički, da ih usmeri ka temi (na primer: <i>To je veoma zanimljivo, ali pre nego što nastavite, možete li da nam kažete šta se dogodilo...</i>).

Proširivanje i pojašnjavanje iskaza. Prethodno smo naveli da je verovatno moguće da će iskaz ispitanika biti nepotpun. To je, pre svega, situacija kada je

20 B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004, str. 23–26.

potrebno da iskaz pokriva duži period ili čitav niz različitih događaja. Stoga je potrebno postavljati naknadna pitanja sistematično, kako bi se ispitanik podstakao da se priseti svega što mu je u sećanju.

Kako bi pomogli ispitaniku, ispitivači treba da postave pitanja tako što će njegov iskaz podeliti na manje teme, odnosno epizode. To su tzv. ispitanikove teme, dok su u teme koje su isplanirane u fazi planiranja i pripreme za informativni razgovor – ispitivačeve teme. Dve grupe tema pružaju ispitivačima kvalitetniji pregled onoga što je u iskazu obrađeno, i onoga što nije obrađeno, kao i mogućnost da plan prilagode, odnosno da u svoje teme eventualno dodaju nove, u toku ispitivanja.

Korisnim se pokazao podsetnik za postavljanje pitanja u formi akronima ADVOKATE, čiji je sadržaj ilustrovan u tabeli 5.

Tabela 5: Tehnika postavljanja pitanja ispitaniku – ADVOKATE ^{21, 22}

A	Raspon vremenskog perioda (eng. <i>Amount of time under observation</i>)	Koliko dugo je svedok imao prilike da posmatra osumnjičenog ili događaj?
D	Distanca (eng. <i>Distance</i>)	Kolika je bila fizička udaljenost svedoka od osobe/događaja?
V	Vidljivost (eng. <i>Visibility</i>)	Kakva je bila vidljivost tog trenutka (uključujući i elemente kao što su doba dana, ulično osvetljenje itd.)?
O	Prepreke (eng. <i>Obstructions</i>)	Da li su postojale neke prepreke koje su ispitaniku ometale pogled?
K	Poznat/poznato od ranije (eng. <i>Know or seen before</i>)	Da li ispitanik poznaje osumnjičenog (drugo lice) ili ga/ju je već video ranije? Ako je tako, gde i kada?
A	Specifična obeležja (eng. <i>Any reason to remember</i>)	Da li svedok ima neki poseban razlog zbog kog je zapamtio osumnjičenog ili događaj (npr. osobina ili osobenost, priroda incidenta/događaja)?
T	Protok vremena (eng. <i>Time lapse</i>)	Koliko je vremena prošlo od kada je svedok poslednji put video lice/događaj?
E	Greške (eng. <i>Errors</i>)	Greške i nedoslednosti u materijalnim dokazima? Odnosno, postoje li greške ili odstupanja (nesklad) između opisa u prethodnim i naknadnim iskazima svedoka?

21 Zbog uočenih nedostataka i grešaka u memoriji svedoka, Engleski sud je u postupku *R v. Turnbull and others* (1976), doneo preporuku da svi oficiri tokom informativnog razgovora sa svedocima moraju primeniti niz kriterijuma. Te preporuke je policija usvojila i na osnovu njih osmislila akronim ADVOKATE, koji je sastavljen od početnih slova reči koje objašnjavaju ono na šta se postavljena pitanja odnose, a što će pomoći u započetoj istrazi. Neće sve navedene stavke biti primenljive na svaki iskaz koji se uzima, ali ispitivač mora razmotriti svaku od njih i pribeležiti sebi, a potom uneti kao sastavni deo izjave svedoka, one stavke koje jesu primenljive. Prema Koenu (e. Cohen), izazov pred kojim se nalaze ispitivači je „da pomognu svedoku da pristupe informacijama koje im se nalaze u memoriji, ali za koje imaju poteškoće da preuzmu, a da to urade bez izazivanja pogrešnih ili lažnih sećanja, odnosno nepreciznosti“. Navedeno prema: G. Cohen, *Human memory in the world*, in: *Analysing Witness Testimony*, Blackstone Press, London, 1999, str. 16.

22 Izvor podataka: M. Schollum, *Investigative Interviewing – the literature*, Review of Investigative Interviewing, New Zealand Police, September 2005, str. 32.

Značajno je naglasiti da dokumenti za trening policijskih službenika u Engleskoj i Velsu zahtevaju da policajci u informativnim razgovorima sa svedocima primenjuju preporuku iz sudske presude *R v Turnbull and others* (1976) – da u iskazu svedoka obuhvate kriterijume navedene u akronimu ADVOKATE.

Rezimiranje. Nakon svakog segmenta ispitanikovog izlaganja, potrebno je da se rezimira ono što je ispitanik rekao pre nego što pređe na narednu temu, kako bi ispitivači proverili da li su dobro razumeli ono što je rečeno. Pored toga što se proverava da li su ispitivači dobro razumeli prethodno izlaganje, rezimiranjem se, takođe, ispitaniku daje prostor da nešto doda ili izmeni u svom iskazu. Osim toga, rezimiranje doprinosi održavanju profesionalnog i funkcionalnog odnosa, jer pokazuje da ispitivači slušaju ispitanika sa pažnjom i razumevanjem.

Pojašnjavanje. Pojašnjavanje je potrebno u situacijama kada ispitivači uoče nepodudarnosti u ispitanikovom iskazu ili kada im nije najjasnije o čemu ispitanik govori. Te nejasnoće se uglavnom razjasne u kasnijem proširenom iskazu, a ponekad je delotvornije da ispitivači sebi naprave zabeležku u planu ispred njih o eventualnoj nejasnoći, na koju će se vratiti kasnije u razgovoru.

Nakon što je ispitanikov iskaz sistematično analiziran i nakon što su prikupljene sve informacije koje je ispitanik mogao da pruži, potrebno je da se prikupljene informacije uporede sa postavljenim ciljem razgovora i sa temama koje su ispitivači prethodno odredili u pismenoj pripremi – planu za obavljanje informativnog razgovora. Na osnovu toga, ispitivači će moći da ispravno procene treba li da *ospore ispitanikov iskaz* ili da *naprave konačni rezime iskaza* i pređu na fazu okončanja (zaključivanja) razgovora.

Osporavanje ispitanikovog iskaza. Osporavanjem treba odgovoriti na iskaz ispitanika koji se ne poklapa sa drugim raspoloživim informacijama ili dokazima. Potreba za tim se javlja uglavnom u razgovoru sa osumnjičenima, ali se može javiti i u razgovoru sa svedokom ili žrtvom. U ovoj fazi ispitivač treba da pokaže da ima poverenje u sagovornika i da s njim sarađuje. Adekvatnom obukom ispitivača povećaće se nivo detekcije laganja, budući da su istraživanja pokazala da je sposobnost neobučenih procenjivača za razlikovanje istinitih i obmanjujućih iskaza generalno niža od 50%.²³ *Cilj je preispitivanje, ne kritika. Stav koji pri tome zauzimaju ispitivači je profesionalan i pozitivan.*

4.3.2 Model usmerene komunikacije (Conversation Management Model)

Model usmerene komunikacije je, kao i prethodno opisan model, primenljiv na sve kategorije ispitanika – osumnjičene, svedoke i žrtve. Usmeravanje razgovora se koristi kada se proceni da postoji velika verovatnoća da ispitanik

23 V. Baić, Efekti treninga u funkciji laganja, *Bezbednost*, br. 2/2012, str. 38.

ne želi da sarađuje. U delu koji sledi, primetićemo da postoje sličnosti između ova dva pristupa. Iskusan ispitivač će koristiti oba i prelaziće sa jednog na drugi kad god proceni da je to potrebno.

Postavljanje otvorenih pitanja i dobijanje početnog iskaza. Prvo pitanje (ili prva pitanja) koja se postave ispitaniku od ključnog su značaja i lako mogu odrediti ton celog daljnjeg razgovora. Teži se postavljanju otvorenih pitanja koja će biti dovoljno prodorna da zahtevaju odgovor. *U ovom početku cilj je da se dobije iskaz od ispitanika.*²⁴

Postoji velika mogućnost da se na prvo pitanje dobije šturi odgovor, nedovoljan da bude iskaz koji se može dalje ispitivati. Stoga ispitivači treba da budu spremni na to da će za iskaz zadovoljavajućeg sadržaja možda morati da postave više od jednog pitanja. Zbog toga u fazi planiranja i pripreme treba da razmotre mogućnosti i opredele se za formu tih pitanja kojima će započeti razgovor. Pravljenje rezimea tokom razgovora je od suštinskog značaja, kao i kod modela slobodnog prisećanja.

Slučaj kada ispitanik ne želi da odgovori (ćutanje ispitanika). U praksi se neretko dešava da ispitanik ili ne daje odgovor ili odgovara sa „nemam komentar“. Dobrog ispitivača ovakav odgovor neće poremetiti. On treba da, uprkos ćutanju ispitanika, postavi sva relevantna pitanja, ostavljajući između njih dovoljno vremena za odgovor. Obaveza ispitivača (prema ovom modelu i propisima koji važe u Engleskoj i Velsu) jeste da postavi sva pitanja kako bi pokrio sve teme razgovora, kako odbrana to ne bi mogla da iskoristi na sudu.²⁵

Osporavanje iskaza. Iskaz ispitanika treba osporiti kada postoje razlozi za sumnju da ispitanik namerno zadržava za sebe relevantne podatke ili kada daje očigledno netačan iskaz. Moguće je da se ono što ispitanik kaže neće podudarati sa dokazima iz drugih izvora. Nepodudarnost sa drugim dokazima ni u kom slučaju ne podrazumeva da ispitanik ne govori istinu ili da nije u pravu. Važno je da se ne gubi iz vida da se i pojašnjavanje i osporavanje odnose na naš zadatak da saznamo razlog zbog kojeg ispitanik izbegava odgovor ili daje nedоследne odgovore.

Tok preispitivanja. Postoje tri aspekta koja treba da imamo u vidu pri osporavanju iskaza ispitanika:

24 Istraživanja koja su na ovu temu sprovedena u Engleskoj i Velsu pokazuju da su neki od najčešćih pristupa ispitivača posebno neefikasni. Na primer, istraživači Moston i Engleberg (*Moston and Engleberg*) su našli da su 43% policajaca otvorili fazu uzimanja iskaza od osumnjičenog sa direktnim pitanjem iz optužbe, odnosno tražeći priznanje. Ova taktika se smatra veoma neefikasnom, te da su većina osumnjičenih potpuno negirali umešanost ili da o tome nemaju nikakva znanja. Tako prema: S. Moston; T. Engleberg, *Police questioning techniques in tape recorded interviews with criminal suspects, Policing and Society*, No. 3, 1993, str. 223–237.

25 U takvom slučaju neodgovaranje i „nemam komentar“ predstavlja otežavajuću okolnost u sudskom procesu protiv osumnjičenog (primedba autora).

– *pravovremenost* – praksa u okviru PEACE modela je pokazala da sporenje treba pokrenuti tek u kasnijim fazama izlaganja; međutim, nije se iskristalisalo neko čvrsto pravilo o tome u kom trenutku je najbolje osporiti iskaz koji lice daje;

– *stav ispitivača treba da bude kao da ne razumeju i traže da im se razjasni* – važno je da ispitaniku kontinuirano ispitivanje predstavi kao želja za rešavanjem problema kojem on može da doprinese; ovakav pristup omogućava da ispitanik ne zauzme defanzivni stav i olakšava mu da promeni svoj iskaz ili ga dopuni, bez neprijatnosti ili osećaja srama;

– *tražiti da se objasne nepodudarnosti* – postarati se da se sve nepodudarnosti koje zahtevaju objašnjenje, kao i sve praznine u dokazima, jasno predoče ispitaniku; to se čini tako što se on zamoli da objasni šta je, po njegovom mišljenju, dovelo do neslaganja između onoga što je rekao i ostalih dokaza koji su prikupljeni; ispitivači treba da se koriste tehnikama konverzacije (uspostavljanje odnosa, postavljanje otvorenih pitanja, aktivno slušanje, rezimiranje i dr.).

4.4 Okončanje (zaključivanje) razgovora (*Closure*)

Razgovor se privodi kraju kada se ispravno zaključi da nema svrhe dalje nastavljati razgovor sa ispitanikom. Okončanje razgovora je takođe potrebno isplanirati u prvoj fazi (planiranje i priprema). Svakako, to treba uraditi pristojno i profesionalno. Kada ispitivač zaključi da se razgovor bliži kraju, njegov zadatak treba da bude:

– da se uveri da postoji zajedničko (misli se na ispitanika) razumevanje onoga što se desilo;

– da proveri da li su svi aspekti zadovoljavajuće obrađeni;

– da objasni šta dalje sledi;

– da se postara da ispitanik ima pozitivan stav i spremnost da ubuduće pruža tačne i pouzdane informacije.

U ovoj fazi, ispitivač mora razmotriti tri ključna pitanja pre nego što razgovor okonča: 1) da li su ostala neka pitanja koja je postaviti, a to nije učinjeno? 2) da li je ispitanik pružio sve informacije koje je u stanju i spreman da pruži? i 3) da li su postignuti svi zacrtani ciljevi razgovora?

Na ova pitanja, odgovor je najlakše dobiti tako što će se pregledati predene teme u razgovoru i dobijene informacije. Pregledom iskaza sagledavamo da li je pravo vreme za zaključivanje razgovora i konsolidaciju dobijenih informacija. Potrebno je da se ispitaniku objasni da sledi rezime onoga o čemu je bilo reči

tokom celog razgovora i da sada ima priliku da potvrdi, pojašni, negira ili doda ono šta smatra da treba.²⁶

Može se desiti da prilikom rezimiranja razgovora budu uočene i otvorene nove teme u iskazu, te tada, bez oklevanja, treba otvoriti i nove teme. Zbog takvih slučajeva, faza zaključivanja razgovora pruža priliku za ponovno vraćanje na fazu uključivanja i objašnjavanja ili fazu davanja iskaza (videti sliku 1). To ispitivaču omogućava da sistematično istraži potencijalno nove informacije.

Nakon završenog rezimiranja ispitanikovog iskaza, treba ga pitati da li on ima neka pitanja. U praksi se često dešava da ispitanici žele da znaju da li će biti potrebna njihova dalja uključenost u postupak (npr. da li će se pojaviti pred sudom), i šta sve to podrazumeva. Neretko će pojedini biti zabrinuti za njihovu ličnu bezbednost, ili će imati kakvo drugo pitanje. U tim situacijama, korisno je da se pokaže spremnost da se ispitanik sasluša, ne samo zbog dobijanja novih informacija, nego i zbog izgradnje pozitivnog stava u njima i otvorenosti za eventualne buduće kontakte sa ispitivačem ili drugim ispitivačima. Na ispitanikova pitanja treba odgovoriti što iskrenije, a ukoliko se ne zna odgovor, to treba otvoreno reći.

Posle rezimea ispitanikovog iskaza i odgovora na eventualno postavljena pitanja, ispitivači su u situaciji da zaključe razgovor. U zavisnosti od kategorije/statusa ispitanika, policijski službenici treba da pruže informacije kako osumnjičenima, tako i žrtvama i svedocima.

Takođe, potrebno je ispitivanim licima predočiti da postoji mogućnost da se naknadno prisete još detalja vezanih za događaj, te da se isti zamole da sve šta se naknadno prisete eventualno zabeleže na papir. Od izuzetne važnosti je da se sa ispitanikom dogovori o načinu na koji će eventualno dostavljati informacije. U pojedinim slučajevima se pokazala korisnim taktika da ispitivač nakon određenog vremena (npr. za par dana) kontaktira ispitanika i proveri da li se u međuvremenu prisetio još nečega što bi koristilo istrazi, ili da se obavesti o eventualnim novim dešavanjima.

Posmatrano iz iskustva iskusnih ispitivača, razgovor treba zaključiti kroz poštovanje principa koji smo nazvali „tri P“, a to su: primereno, pozitivno i (sa) potencijalom.

²⁶ U ovom delu razgovora se sa pravom postavlja pitanje: *šta u slučajevima kada je osumnjičeni ćutao ili odbijao da odgovori na pitanja?* Odgovor će biti prikazan za situaciju i pravne mogućnosti i obaveze u Engleskoj i Velsu, a koje se mogu primeniti u većem delu i na situaciju u Srbiji. Tako, u slučajevima kada je osumnjičeni ćutao ili odbijao da odgovori na pitanja, rezime pravimo tako što sistematično prelazimo glavne tačke (teme). Utisak koji se time ostavlja je naglašavanje navoda iz počinjenog dela kao i mogućnost za odbranu koje on (osumnjičeni) ima na raspolaganju, a koje je odbio ili nije hteo da komentariše. Time postizemo da osumnjičenom bude potpuno jasno šta je sve obrađeno i u kom trenutku je iskoristio pravo da se brani ćutanjem.

– Primereno (*Polite*): ovaj princip treba da bude dominantan kroz ceo tok razgovora poštujući navedeno načelo korektnosti.

– Pozitivno (*Positive*): razgovor okončati sa što većom (ako je moguće, sa maksimalnom) saglasnošću sa ispitivanim licem o temi.

– (Sa) potencijalom (*Prospective*): ovde je, pre svega, reč o tzv. pripremama za dalja dešavanja. Ispitivači treba da nastoje da održe radni odnos uspostavljen na samom početku razgovora, jer uvek postoji potencijal da osumnjičeni postane lice koje će dobrovoljno pružati korisne informacije (operativna veza, informator, saradnik). Način na koji se ophodimo sa osumnjičenim može uticati na to da on pristane da nam kasnije pruža informacije, kao i kvalitet tih informacija. Bez obzira na to u koju kategoriju spada lice sa kojim se obavlja informativni razgovor, uvek postoji mogućnost da će datom ispitivaču ili nekom drugom policijskom službeniku ponovo trebati njegova saradnja. Upravo taj odnos sa ispitnikom i spremnost za saradnju može biti od izuzetnog značaja za uspešno obavljanje policijskog posla.

4.5 Procena (evaluacija) (*Evaluation*)

Iako u većini slučajeva izbegavana, procena (evaluacija) je sastavni deo (faza) vođenja informativnog razgovora, koja je ništa manje bitna od bilo koje druge faze. Procenom (evaluacijom) informativnog razgovora se zaokružuje ciklus *PEACE modela*. Razgovor će biti efikasan samo ukoliko ispitivač: zna zašto treba voditi informativni razgovor, zna način na koji ga treba voditi (*planiranje i priprema*) i ume da proceni njegov značaj (*evaluacija*).

Da bi se uspešno sproveda ova faza razgovora, potrebno je proceniti sledeće elemente informativnog razgovora: prikupljene informacije, tok cele istrage u svetlu prikupljenih informacija i ispitivačev lični učinak.

Procena prikupljenih informacija – da bi ispitivač ovaj element uspešno procenio, neophodno je da sebi postavi pitanje: *kakav efekat ove nove informacije imaju na celokupnu istragu?*

Potrebno je da uporedimo tok obavljenog informativnog razgovora sa početnim planom i početnim ciljevima i zadacima: da li su korigovani tokom razgovora? zbog čega? da li su postignuti ciljevi koje su na početku zacrtani? da li su obrađene sve obavezne stavke za dobijanje dokaza o počinjenom krivičnom delu ili delima?

Shodno prethodno navedenom, potrebno je da procenimo: koji su novi podaci? ima li nekih nepoklapanja sa ostalim prethodno prikupljenim dokazima? ima li protivurečnosti koje se moraju razrešiti? šta se još mora saznati?

Ponovna procena dokaza u konkretnoj istrazi – prethodno navedena pitanja i odgovori koji se moraju dati će olakšati procenu značaja konkretnog

razgovora za celokupnu istragu i određivanja narednih neophodnih koraka. Razmotriće se da li se i na koji način, nakon obavljenog informativnog razgovora, pravac istrage menja (npr. lice koje je bilo osumnjičeno za napad i telesno povređivanje drugog, zapravo je reagovalo u samoodbrani). Takođe, razgovor može otvoriti i nove pravce istrage (npr. umešanost još jednog lica za koje se prethodno nije znalo), a može i da potvrdi i učvrsti dotadašnja razmišljanja i zaključke iz istrage.

U pogledu razgovora sa osumnjičenima, ispitivač treba da sebi postavi sledeća pitanja: da li ovog osumnjičenog sada treba isključiti iz istrage? koje dokaze ima u prilogu navoda da je osumnjičeni počinio konkretno krivično delo/dela? da li su dokazi koje ima dovoljni za podizanje optužnice?

Procena ispitivačevog ličnog učinka. Veština obavljanja razgovora, pored policijskog školovanja, stiče se, svakako, i kroz praksu i lično iskustvo. Pored procene prikupljenih dokaza, ispitivač treba da napravi, mada se to u praksi veoma retko dešava, i procenu sopstvenog učinka: šta je dobro uradio? šta je mogao bolje da uradi? gde je „tanak“? kako i gde može steći veštine koje mu nedostaju?

U ovom delu je značajno napraviti procenu celog postupka prema PEACE modelu. Pogledati i još jednom analizirati kako su ispitivači obavili fazu planiranja i pripreme. Tako će se utvrditi na kojim mestima ima prostora za poboljšanje i odrediti način za to. Iskusni policijski službenici s pravom ističu da što više razgovora ispitivači budu obavili, to će biti sve bolji u tome. U slučaju da ispitivač radi sa kolegom, potrebno je da oni između sebe razmene povratne informacije o celokupnom toku razgovora.

Zaključak

PEACE model je dizajniran kao okvir za informativne razgovore u svakoj situaciji i sa bilo kojim tipom ispitanika, što ga čini univerzalnim. Činjenica da ga je razvila policija u Engleskoj i Velsu ne umanjuje njegov značaj zbog nekih specifičnosti pravne prirode, te je to dovelo do njegovog širenja u prakse drugih zemalja, kakve su, na primer, Australija, Novi Zeland, Norveška i dr. Ono što je takođe značajno i što treba istaći jeste to da je PEACE model u upotrebi već više od dve decenije, što govori u prilog pozitivnim rezultatima ovog načina rada u obavljanju informativnih razgovora.

Analizirajući situaciju na našim prostorima, a pre svega imajući u vidu značaj informativnih razgovora za celokupnu policijsku delatnost, bilo bi očekivano da je i obuka policijskih službenika za efektivan razgovor sa ispitanicima obavezna. U stvarnosti, u Srbiji, ne postoji standardizovani

model za obavljanje informativnih razgovora, te policijski službenici ne dobijaju adekvatnu stručnu obuku. Takvo je stanje zabrinjavajuće, jer sugerise da ispitivači (pogotovo početnici) nisu dovoljno stručni u obavljanju informativnih razgovora. Samim tim, kvalitet i preuzimanje potrebne količine informacija, koje su dostupne u razgovorima sa ispitanicima, mogu negativno uticati na policijske istrage i kvalitet krivičnog postupka uopšte.

Smatramo da obuku i praksu obavljanja informativnih razgovora, kako sa svedocima i žrtvama, tako i sa osumnjičenima, treba reformisati u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije, kroz usvajanje PEACE modela za obavljanje razgovora, pa stoga pozivamo naučnu i stručnu javnost da zajedno radimo na procesu predložene reforme.

Ako policijski službenici u Velikoj Britaniji, Novom Zelandu, Norveškoj, kao i drugim zemljama koje su prihvatile ovaj model za obavljanje informativnih razgovora, mogu uspešno sprovoditi efikasne krivične istrage sa ispitanicima, vrlo je verovatno da i policijski službenici MUP-a Republike Srbije mogu da ostvare slične rezultate. To može potvrditi i činjenica da je preko sto policijskih službenika i deset trenera već prošlo obuku za PEACE model obavljanja informativnog razgovora (kroz pilot-projekat Odeljenja za sprovođenje zakona Misije OEBS u Srbiji), i da su projekat ocenili kao visoko kvalitetan.

Literatura

1. Association of Chief Police Officers – ACPO; *Investigative Interviewing Strategy*, National Crime and Operations Faculty, England, 2003.
2. Baldwin, J; *Police Interview Techniques – establishing truth or proof?*, British Journal of Criminology, No 33, 1993.
3. Baić, V; Efekti treninga u funkciji laganja, *Bezbednost* br. 2/2012.
4. Gudjonsson, G.H., *The Psychology of interrogations and confessions: A handbook – 2nd Edition*, Chichester, UK (Wiley), 2003.
5. Cohen, G; Human memory in the world, in: *Analysing Witness Testimony*, Blackstone Press, London, 1999.
6. Central Planning and Training Unit – CPTU; *A Guide to Interviewing*, Metropolitan Police, Harrogate, 1992.
7. Centre for Investigative Skills – CFIS; *Practical Guide for Investigative Interviewing*, Central Police Training and Development Authority, England, June 2004.
8. Moston, S., Engleberg, T; Police questioning techniques in tape recorded interviews with criminal suspects, *Policing and Society*, No 3, 1993.

9. Milne, R.-Bull, R; *Investigative Interviewing: psychology and practice*, John Wiley and Sons Ltd: Chichester, England, 1999.
10. Milić, N; *Policijsko saslušanje osumnjičenog*, Policijska akademija, Beograd, 2006.
11. Milić, N; Simptomatska slika osumnjičenog tokom procesa saslušanja, *Bezbednost*, br. 2/2005. str. 277.
12. National Crime Faculty – NCF; *Investigative Interviewing: A practical Guide*, Bramshill Training and Development Unit, National Crime Faculty, England, 1996.
13. National Crime Faculty – NCF; *A practical guide to investigative interviewing*, Bramshill: National Crime Faculty and National Police Training, England, 1998.
14. National Crime and Operations Faculty – NCOF; *ACPO Investigative Interview Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England, 2003.
15. National Crime and Operations Faculty – NCOF; *Investigative Interviewing Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England, 2003.
16. Ord, B., Shaw, G., Green, T; *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004.
17. Simonović, B; *Kriminalistika – treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni Fakultet u Kragujevcu, 2012.
18. Shepherd, E; *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach*, Oxford University Press, New York, 2007.
19. Shepherd, E; *Ethical interviewing*, Policing No. 7(1), 1999.
20. Schollum, M; *Investigative Interviewing – the literature*, Review of Investigative Interviewing, New Zealand Police, September 2005.
21. Shaw, G; Current state of force interview training, in J. Burbeck – New ACPO Investigative Interviewing Strategy, Warwickshire Police, England, 2001.
22. Yeschke, C. L; *The art of investigative interviewing – a human approach to testimonial evidence*, Butterworth-Heinemann, Boston, 2003.
23. Home Office Circular 22/1992, *Principles of investigative interviewing*, Home Office: London, 1992.
24. Hodgston, P; *A practical guide to successful interviewing*, McGraw-Hill: Maidenhead, 1987.
25. Šebek, V; Zapisničko dokumentovanje iskaza osumnjičenog: krivično-procesni i kriminalistički aspekti, *Bezbednost*, br. 1/2010.

PEACE MODEL OF INVESTIGATIVE INTERVIEWING

Vladimir Šebek

Ministry of Interior of the Republic of Serbia
Criminal Investigations Directorate

Summary: During 1991, the British Home Office established a working group tasked with investigating and developing skills of interviewing witnesses, victims of crime and especially with suspects. The working group's efforts resulted in a model of investigative interviewing which provided a more efficient and ethical alternative to the up-to-date practice. The model presented in this paper became known as the PEACE, based on an acronym representing the five phases of this investigative interviewing method. The PEACE model was designed for conducting investigative interviews in all situations and with any type of interviewee, which makes it universal (regardless of being created for the territory of England and Wales) and certainly useful for police officers, especially those engaged in investigations of crimes (criminal investigations police). Also, due to its approach to this matter, the presented model builds a structure suitable for the work of other entities such as public prosecutors, judges, attorneys.

The fact that the PEACE model is in use for over two decades speaks in favor of the positive results this methodology of work provides in investigative interviewing.

Keywords: Peace Model, Investigative Interview, Ethical Investigative Interview, Investigative Interview Phases, General Questioning Techniques.